

Millî Kùltür

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

SAYI : 40

HAZİRAN 1983

İÇİNDEKİLER :

- 1 ATATÜRK'ÜN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİRİŞİMİZ ÜZERİNDEKİ GÖRÜŞLERİ
İsmet PARMAKSIZOĞLU
- 2 ATATÜRK'E ÖZGÜ EVRİM FELSEFESİNİN ÇAĞDAŞ KÜLTÜRDEKİ YERİ
Cevad Memduh ALTAR
- 4 ÇAĞDAŞ KÜLTÜR VE MEDENİYET KAVRAMLARI IŞIĞINDA ATATÜRK'ÜN KÜLTÜR ANLAYIŞI
Doç. Dr. Sevim KANTARCIOĞLU
- 9 MUSTAFA KEMAL SAMSUN'DA
Necmettin ESİN
- 10 ÇAĞDAŞ ALMAN ROMANI
Prof. Dr. Gürsel AYTAÇ
- 14 SİVAS'TA ESKİ TÜRK EVLERİ (Şiir)
Yavuz Bülent BAKİLER
- 15 ÖMER SEYFETTİN BİR SOSYOLOG MUDUR?
H. Fethi GÖZLER
- 21 HAŞİM'DEN ELLİ YIL SONRA
Nevzat YALÇIN
- 22 LA KOMPARSİTA (Şiir)
İlhan GEÇER
- 23 KADI BURHANEDDİN DİVANI'NDA MÜSİKİ UNSURLARI
Ayhan GÜLTAŞ
- 24 III. SELİM'İN MÜSİKİ ANLAYIŞI
Melda ÖZATA
- 26 AŞIK SITKI VE ÜÇ DEYİŞİ
H. Avni YÜKSEL
- 27 METE HAN VE ZAMANI
Salim KOCA
- 30 ON DOKUZ MAYIS - MUSTAFA KEMAL VE UNUTULANLARA DESTAN DENEMESİ (Şiir)
Coşkun ERTEPİNAR
- 31 TÜRKLERİN İSLÂMİYETİ KABULÜ İLE GELİŞEN TARİHİ VE SOSYAL OLAYLARA GENEL BAKIŞ
Ali Osman COŞKUN
- 33 MEVLÂNÂ VE MUHAMMED İKBAL
Feyzi HALICI
- 35 GAZEL
Nejat SEFERCİOĞLU
- 36 ŞİİRİMİZDE PAHALILIK
Mustafa YATMAN
- 37 YURT VE DÜNYA (Şiir)
Yılmaz AYBAR
- 38 EFSANELERİ ŞEKİLLENDİREN ORTAK BAZI KURALLAR
Ali ÖZTÜRK
- 40 O SATTEN SONRA (Şiir)
R. Sami HAMAMCIOĞLU
- 41 TÜRK BÜYÜKLERİ - FÂRÂBİ
Ali CAN
- 44 HALK ŞÂİRLERİYLE İLGİLİ YANLIŞLIKLAR VE KARIŞTIRMALAR
Hasan Lâtif SARIYÜCE
- 46 ÖLÜMÜNÜN 78. YILI DOLAYISIYLA DEĞERLİ İLİM ADAMLARIMIZDAN TÜRKOLOG ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1850 - 1904)
Veli ERTAN
- 49 SEVGİ (Hikâye)
Sevgi YÜCEL
- 51 MİLLÎ KÜLTÜR (Şiir)
Ali Hâdi ORHUN
- 53 MİLLÎ KÜLTÜR DERGİSİ (Cilt : 2, Sayı : 1 - 12; Cilt : 3, Sayı : 1 - 9 ve 34 - 39 sayılarının) FİHRİSTİ

Millî Kültür

İKİ AYLIK DERGİ

SAYI : 40

HAZİRAN — 1983

İmtiyaz Sahibi

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Adına

Burhanettin YILMAZ

Yazı İşlerini Füllen İdare Eden

Mes'ul Müdür

Cevdet TÜRKEROĞLU

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ

Yavuz Bülent BAKİLER

Cevdet TÜRKEROĞLU

İdare Yeri

Kültür ve Turizm Bakanlığı

Kütüphaneler ve Yayınlar

Genel Müdürlüğü

Kültürel Yayınlar

Dairesi Başkanlığı

Mithatpaşa Cad. No. 33

Yenişehir/ANKARA

Tel : 31 84 80

FİYATI 75 TL.

Yıllık Abone Bedeli : 450 TL.

Dış Ülkelere \$ 3, DM 5

ABONE YAZIŞMA ADRESİ

Kültür ve Turizm Bakanlığı

Döner Sermaye İşletmesi

Merkez Müdürlüğü

Mithatpaşa Cad. No. 33

Yenişehir/ANKARA

Tel : 31 33 45

Basıldığı Yer :

BAŞBAKANLIK BASIMEVİ

ANKARA — 1983

Gönderilen yazılar yayınlansın
yayınlansın geri verilmez.

den ayrılığın ıstırabını çekmektedir. Kış boyunca köye tek gidip gelen turnalardır. Gökte uçan turnalardan haber sorar ve onlarla haber salar :

«Eğer giderseniz dost ellerine
Size bir nâmem var inin turnalar
Gönül hayran oldu hûb tellerine
Arayuben dostu bulun turnalar

Ziyaret eyleyin Sultan Balımı
Huzurunda arzıleyin halimi
Gidemedim kış bağladı yolumu
Acın benim için yanın turnalar

**

Aklım aldı bir gözleri meralı
Gitmez derunundan aşkın hayâli
Görmeden geçmeyin nuri cemali
Bir saat üstünde dönün turnalar

Başıma geleni söylen yarime
Merhamet eyleyin ah-ı zârıma
Varın mihman olun Pir dergâhına
Arzıhalim pîre sunun turnalar

**

Sıtkı der, yangınam onun soyuna
Kurban olam kaşlarıyın yayına
Sürsün yüzlerini hakipâyine
Bizden yâre selâm söylen turnalar».

Mete Han Ve Zamanı

• Salim KOCA

Eski Türk tarihinin başlıca özelliklerinden biri şudur : Bazen güçlü bir lider ortaya çıkıp, dağınık ve düzensiz bir şekilde yaşayan Türk kavimlerini derleyip toplamakta ve onları disiplinli bir devlet hayatı içinde zaferden zafere götürmektedir. Güçlü liderler ortadan çekildikten sonra, Türk kavimleri tekrar çözülüp dağılmakta ve birbirlerine ilgisiz, hattâ birbirleriyle vuruşan geri kabile hayatlarına dönmektedirler. Türk kavimleri tarihte ilk defa Mete'nin demir yumruğu altında birleştirilmiştir. Memleketimizde daha çok Mete ismi ile tanınan bu büyük Türk hakanının asıl adı «yiğit, cesur, kahraman» anlamlarına gelen «Batur» veya «Bahadır» olması kuvvetle muhtemeldir.

Bütün tarihleri boyunca Hun Türklerinin en büyük rakipleri olan Çinliler, Mete zamanına gelinceye kadar sınırlarının kuzeyinde oturan kavimlere karşı ilgisiz kalmışlar, hattâ onları birbirinden ayırmaya bile lüzum görmeyecek hepsini «Jung, Ti, İ, Man, Hu» gibi aynı ad altında anmışlardır. Ancak Mete'nin bütün Altay kavimlerini bir bayrak altında toplamasından ve bir çevirme hareketinde Çin imparatoruna yüksek hakimiyetini tanıttasından sonra, Çinliler bu büyük Türk hakanı ve dev-

leti hakkında bilgi edinmek ihtiyacını duymuşlardır (1). Çinliler Mete'nin hayatını öğrenmek için gösterdikleri gayreti hiçbir yabancı hükümdar için göstermemişlerdir. Şüphesiz onların bu davranışı, güçlü rakibini daha yakından tanımak düşüncesinden kaynaklanıyordu. Hemen belirtelim ki Mete, Çin için büyük bir rakip olduğu kadar, saygı duyulan bir hakan idi.

Çinlilerin Mete hakkında toplayabildikleri bilgilerin bir kısmı söylentilere dayanmaktadır. Bu bakımdan Mete'nin gençliği, velihtliği, babasına karşı giriştiği ihtilâl hareketi ve komşu ülkelere yaptığı ilk seferler destan üslûbu ile anlatılmıştır. Bundan dolayı Mete'nin hayatının bu kısmında bazı olağanüstü olaylara rastgelinir. Bu olağanüstü olayların arkasındaki gerçekleri anlamak oldukça güçtür. Öte yandan kaynağın tek olması mukayeseye de imkân tanımamaktadır. Ancak mevcut kaynağın çok sıkı tenkit süzgecinden geçirilmesi ve yorumlanması ile Mete'nin gerçek tarihi kişiliği aydınlatılabilir.

1 — Çocukluk ve Gençlik Hayatı :
Metenin çocukluk ve gençlik hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak onun, Çin imparatoriçesine yazdığı mektupta çocukluk ve gençlik hayatı hakkında şu kısa bilgiye rastgeli-

«Mete fatih olarak Kirus, Darius ve Büyük İskender'in yanında yer alabilir» (*).

R. SANKRİTYAYANA
(Hintli Tarihçi)

«Mete soyunun en büyüğüdür»(**).

J. J. M. DE GROOT

nir : «İrmaklar ve göller arasında doğdum; geniş yaylalarda (2) sığırlar ve atlar arasında büyüdüm; kendimi sık sık sınır boylarında buldum»(3). Bir hükümdar oğlunun «sığırlar ve atlar arasında büyümesi» ilk bakışta yadırganabilir. Genellikle hükümdar oğlunun emrinde hizmetçiler, etrafında mürebberler ile sarayda, hayatın her türlü endişe ve sıkıntısından uzak bir şekilde yaşadığı düşünülür. Hunlarda durum böyle değildir. Gerçi Hun toplumu aristokratik bir yapıya sahiptir; fakat devlet idaresini elinde bulunduran aristokratlar ile halkın yaşantısı arasında hiçbir fark yoktur. Buna hakan ailesi de dahildir. Mete'nin «geniş yaylalarda sığırlar ve atlar arasında büyüdüm» demesi bunu açıkça göstermektedir. Hattâ Mete'nin de her Hun çocuğu gibi «koyunlara binip kuşlara, gelinciklere ve farelere atarak» ilk talimlerini yaptığını düşünmek, yanlış olmaz sanırız. Ayrıca Me-

(*) «Motun sei als Eroberer neben Cyrus, Darius und Alexander zu stellen».

(**) «Motun ist der gröste seines Geschlechts».

(1) De Groot, Die Hunnen der vorchristlichen Zeit, s. 53, Berlin - Leipzig, 1921.

(2) Mete'nin tarif ettiği yer, bütün Orta Asya Türk devletlerine başkentlik eden Ötüken ve Orhon bölgesel olması gerekir.

(3) De Groot, A. g. e., s. 72.

te'nin biraz yukarıdaki sözlerinden sık sık Çin'e yapılan akınlara katıldığını öğrenmekteyiz. Onun bu akınlarda mevkiine uygun bir görev yaptığını ve önemli bir rol oynadığını tereddütsüz söyleyebiliriz. Öte yandan katıldığı bu akınlarda Mete'ye daha sonraki görevi için temel bilgiler ve tecrübeler kazandırdığı muhakkaktır.

Çin tarihçilerinin Mete'nin gençlik hayatı hakkında toplayabildikleri bilgiler bir komplo olayının hikâyesi ile başlar. Hun «Tan-hu»(4) su Tuman'ın oğlu Mete'ye karşı düzenlediği komplo kaynakta şöyle anlatılır: «Tuman'ın adı Mete (Bahadır) olan (veliaht=taht adayı) büyük bir oğlu var idi. Daha sonra o, kendisine bir oğlan doğuran özelliikle sevgili bir hanım aldı. Artık o, Mete'yi ortadan kaldırmak ve yerine küçük oğlunu koymak istiyordu. Bu yüzden o, Mete'yi Yüe-çilere rehİN olarak gönderdi. Mete Yüe-çilerin yanında rehİN bulunduğu sırada, Tuman ansızın onlara saldırdı. Bu sebepten Yüe-çiler Mete'yi öldürmek istediler; halbuki o iyi bir at aldı ve memleketine kaçtı. Tuman oğlunun kabiliyetini takdir etti ve idaresine on bin atlı (= bir tümen) verdi»(5).

Kaynağın ifadesinden anlaşılacağı gibi, Mete, Hun Tan-hu'su Tuman'ın Ulu Hatun'undan (6) doğmuş en büyük oğlu ve veliahtı idi. Türk töresine göre, Ulu Hatun'dan doğan en büyük oğlan taht adayı olurdu. Eğer büyük oğul yetersiz, hasta veya küçük yaşta ise, tahta amcası çıkar idi (7). Tahtta bulunan hükümdar Türk töresine aykırı bir tayinde bulunamazdı. Türk töresinin bu hükmünü çok iyi bilen Tan-hu Tuman, amacına ulaşmak için kaynağın yukarıda anlattığı komploya başvurmuştur. Bundan maksat, Mete'nin ortadan kaldırılmasına sebep yaratmaktır. Öyle anlaşılıyor ki, Tuman'ın böyle bir komploya başlamasında, sonradan aldığı hanımlardan birinin tahrik ve teşvikleri başlıca rol oynamıştır. Öte yandan Mete'nin komplodan habersiz kaldığı düşünülemez. Çünkü Yüe-çiler öldürmek için rehİneyi aradıklarında bulamamışlardır. Mete gafil avlanmamış, memleketine kaçıp kurtulmayı başarmıştır. Bu olay Mete'nin komplodan önceden haberi olduğunu ve kaçmak için hazırlıklı bulunduğunu göstermektedir.

Tan-hu Tuman, düzenlediği komplo ile amacına ulaşamayınca, Türk töresi-

nin gereklerine uymaya mecbur kaldı: Oğlunun başarısına sevinmiş gözükte ve idaresine on bin atlı vererek onu mükâfaatlandırdı. Fakat kaynakta Mete'nin görevinden hiç söz edilmemektedir. Hunlarda veliahtlar, hükümdarlık mevkiinden sonra gelen «sol bilge prensliği»ne(8) tayin edilir ve devletin doğu bölgeleri de idaresine verilir. Ayrıca emrinde de bir ordu bulunurdu. Mete'nin de «sol bilge prensliği»ne tayin edildiği muhakkaktır. Ancak Mete'nin bu göreve fiilen, emrine bir tümen verilmesinden sonra başladığını kabul etmek daha doğru olur.

Hunlarda veliahtların emirlerinde bir ordu ile «sol bilge prensliği»ne atanmalarının, onları, daha sonraki idarî ve askerî görevlerine önceden hazırlamak gibi pratik bir gayesi var idi. Bu makama atanan prens, daha sorumluluk mevkiine gelmeden kendisini görevine hazırlamak imkânı buluyordu. Mete'nin de babasının verdiği tümen ile daha sonraki idarî ve askerî görevleri için kendini yetiştirdiği muhakkaktır.

Tuman'ın büyük oğlu (Mete) yerine küçük oğlunu veliaht yapabilmek için giriştiği harekette başarısızlığa uğramasını, onun acizliğine yormamak lâzımdır. Aslında Tuman büyük bir hükümdardır. O bu durumda Mete karşısında değil, Türk töresi önünde başarısızlığa uğramıştır. Bunu da normal ve beklenen birşey olarak kabul etmek gerekir. Ancak Tuman, hatunlarından birinin şiddetli tesiri altında kalmakla daha sonra Hun tarihinde sık sık görülecek olan bir zaafın ilk örneğini vermiştir.

2 — Mete'nin Babasına Karşı Giriştiği İhtilâl Hareketi ve Hun Tahtına Çıkışı :

Türk tarihinde, veraset sisteminin sonucu olarak, hanedan ailesi arasında sık sık taht kavgası meydana geliyor idiye de, evlâdın babasına karşı böyle bir mücadeleye girişmesi nadir olaylardan idi. Gerçi Tan-hu Tuman oğlu Mete'ye karşı düzenlediği komplo ile ihtilâl için gerekli sebepleri önceden yaratmıştı. Fakat Tuman hareketinin başarısızlıkla sonuçlandığını görünce, oğlunu mükâfaatlandırmak yoluyla meseleyi kapatmak istemiştir. Öte yandan Mete, babasının aksine bu meseleyi kapatmak ve unutmak niyetinde değildi. Nitekim o, bu olaydan hemen sonra babasının verdiği tümeni ihtilâl için hazır-

lamaya başlamıştır. Mete'nin ihtilâl için yaptığı hazırlık ve devlet darbesi Çin yıllıklarında anlatıldığı şekliyle şöyledir: «Mete (hedefe giderken) ıslık çıkaran bir ok imal etti. Atlı-okçu birliklerinin eğitimi esnasında, kendisi böyle bir oku nereye atarsa, onların da hep birlikte, o maddeyi vurmaları gerektiğini emretti. Bunu yapmayanın başını kesecekti. Avda, ıslık çıkaran ok nereye atılırsa, orayı vurmayan kimsenin başı hemen gövdesinden ayrılacaktı. Mete bizzat ıslık çıkaran oku değerli atardan birinin vücuduna attı ve bu anda maiyetinden oklarını atmaya cesaret edemeyenleri idam etti. O, kısa bir süre sonra böyle bir ok ile kendi sevgili karısını vurdu. Bu defa da maiyetinden bazıları (bu durum karşısında) donup kaldılar ve oklarını atmaya cesaret edemediler. Onlar da Mete tarafından idam edildi.

Bir müddet sonra, Mete avda, ıslık çıkaran ok ile babasının değerli atını vurduğu zaman, maiyeti istisnasız hep birlikte aynı hedefe ok attı. Bu durum üzerine Mete maiyetine tamamen güvenebileceğini öğrendi. Sonra o babası ile ava gitti ve Hun Tan-hu'su olan babasına ıslık çıkaran bir ok attı. Bütün maiyeti de aynı istikamete nişan aldı ve böylece Tan-hu öldürüldü. Bunun üzerine Mete, ikinci annesini ve küçük (üvey) kardeşini, kendisine itaat etmeyen bütün devlet büyüklerini öldürdü ve kendini Tan-hu ilan etti»(9).

Çin tarihçilerinin derledikleri bu bilgiler, şüphesiz, gerçek tarih bir olayın destanlaştırılmış bir ifadesidir: Mete'nin ihtilâl hareketi halkı tarafından o kadar beğenilmiş ki, dilden dile, nesilden nesile anlatıla anlatıla ayrıntı-

(4) «Tan-hu veya Şan-yü» Hun hükümdarlarının «İmparator» karşılığında kullandıkları bir ünvanıdır. Bu form asıl Hunca kelimenin Çince bir transkripsiyonudur. Aslının, yani Huncasının «ulu, büyük han» olması muhtemeldir.

(5) De Groot, A. g. e., s. 49.

(6) Ulu Hatun kelimesinin Hunca karşılığı Çin yıllıklarında «Yin-çi» (Yen-shih) veya «At-çi» şeklinde kayıtlıdır. Vambéry bu kelimenin aslını «evçi» olarak tahmin etmektedir (De Groot, A. g. e., s. 50).

(7) Bahaettin Ögel, Büyük Hun İmp. Tarihi, c. I, s. 207, Ank. 1981.

(8) «Sol bilge prensliği» ünvanının Hunca karşılığını Alman bilgini De Groot «doğru» (t'o-ki), Japon bilgini Shriratori ise «tüz» (t'u-çi) olarak tayin etmektedir (De Groot, A. g. e., s. 55).

(9) De Groot, A. g. e., s. 50.

ları kaldırılmış, hafızalarda uzun yıllar yaşayacak gerçek bir destan şekline dönüştürülmüştür. Yukarıda anlatıldığı şekle sokulduktan sonra da Çinli tarihçiler tarafından yazıya geçmiştir. Bu bakımdan olayların süratle gelişmesine şaşmamak gerekir.

Mete'nin ihtilâl için emrindeki tümeni eğittiğini ve bu eğitimde okun başlıca silah olarak kullanıldığını kaynaklar vasıtasıyla kesin olarak bilmekteyiz. Fakat bu eğitimin mahiyeti hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak Mete'nin tümeni geçirdiği türlü sınavlardan, bu eğitimin mahiyetini anlamak mümkün olabilmektedir. Sınavlara göre, bu eğitimin temelini «emre itaat, anında karar vermek ve gösterilen hedefi vurmak» gibi bugün de geçerli olan kurallar oluşturmaktaydı. Öyle anlaşılıyor ki, Mete'nin bu eğitimden asıl maksadı, emrindekilere, savaşlarda tek başına görevlerini tam yapabilecek yeteneği önceden kazandırmak idi. Ancak burada, seçilen hedefler ve sınav sonunda başarısızlığa uğrayanlar için verilen cezaların ağırlığı dikkati çekmektedir. Mete'nin tatbik ettiği bu usul, kendinden önce ve sonra hiç uygulanmamıştır. Fakat şurasını unutmamak gerekir ki, Mete emrindeki tümeni yabancı soydan bir düşmana karşı değil, babasına karşı hazırlıyordu. Herşeyden önce onun, babası ile tümeni arasındaki mevcut bağı koparması gerekiyordu. Bu sebepten o, maiyetini, tamamen güveninceye kadar türlü sınavlardan geçirmiş ve kendisine bağlılık göstermeyenleri ağır bir ceza ile saf dışı etmiştir.

Mete eğitim esnasında sadece emir vermekle yetinmemiş, verdiği emri ilk olarak bizzat kendisi tatbik etmiştir. O bu davranışı ile şüphesiz, emrindekilerle eşit olduğunu göstermek istemiştir. Bu bakımdan o, kumandanlık vasıfları ile daha sonraki bütün Türk hükümlerine örnek olmuştur.

Burada bir hususu açıklamakta fayda görüyoruz: Prof. B. Ögel'e göre eski Türk devletlerinde ordu birlikleriyle toplu olarak yapılan av, savaş tatbikatı şeklinde geçiyordu. Birlikler savaşta olduğu gibi tertipleniyor ve silahlar ile canlı ve hareketli av hayvanları üzerinde geniş egzersiz imkânı buluyordu. Yukarıya aldığımız kaynak bilgisinden öğrendiğimiz gibi, Mete de, emrindeki tümenin eğitim derecesini öğrenmek için bu av partilerinden ya-

rarlanmış ve bu gaye ile bir dizi av partisi düzenlemiştir. Mete'nin av partilerinden sonuncusu, babasına karşı girişeceği ihtilâlin son provasını şeklinde geçmiştir. Mete bu avda hedef olarak babasının atını veya bu atı temsil eden bir hedef seçmiştir.

Savaş tatbikatları şeklinde geçen av partilerinden biri de, bu defa, Mete'nin babasına karşı giriştiği bir ihtilâl sahne olmuştur. Bu avda Mete ıslık çıkaran okunu babasına yöneltmiş ve böylece ihtilâli başlatmıştır. İhtilâl bir destan mantığı için süratle gelişmiş ve sonuçlanmıştır.

Hun ordusunun 24 tûmendenden meydana geldiğini düşünürsek, Mete ve tümeninin Tan-hu Tuman üzerine oklarını boşaltmakla meselenin anında sonuçlandığını kabul etmek mümkün değildir. Bu olayın en mantıklı izahı, Mete ve Tuman ordularının kıyasıya birbirleriyle savaştıklarıdır. Bu çarpışmada güçler eşit değildir; Mete'nin bir tûmenine karşılık babasının 23 tûmeni gözükmektedir. Fakat kaynakta Mete darbe sonunda «kendisine itaat etmeyen devlet büyüklerini öldürdü» şeklinde bir ifade geçmektedir. Bu ifadeden Mete'nin daha önce babasının ordusuna kendisine katılması için çağrıda bulunduğu ve Hun ordusunun hiç olmazsa bir kısmının bu çağrıya uyarak ikiye ayrılmış olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Yine aynı ifadeden, Tuman'ın bir ok darbesiyle öldürülmesinden sonra, taraftarlarının daha bir süre direndikleri anlaşılmaktadır. Fakat Mete babasını ortadan kaldırmakla kalmamış, devlet ve hanedan içinde geniş çapta bir temizlik yaparak kendisini ülkesinde tek hakim güç haline getirmiştir.

3 — Mete'nin Hun İmparatoru (Tan-hu) Olduğu Sırada Hun Devleti'nin Durumu :

Mete Hun tahtına çıktığı sırada, Hun Devleti'nin doğusunda Proto-Moğol bir kavim olan Tung-hular, güneyinde Çin beylikleri ve güney batısında Hunlar ile akraba olduğu sanılan Yüe-çiler bulunuyordu. Mete'den az önce, Tan-hu Tuman'ın gayretleri ile Hun Devleti, komşu devletler arasında dengeyi lehine bozacak şekilde olmasa bile, onlarla boy ölçüşebilecek kadar güçlendirilmiş idi. Fakat Tuman'ın, kaynakta çok güçlü olarak vasıflandırılan Yüe-çilere (10) veliahtı Mete'yi rehin olarak gön-

dermesi, Hunların bu devletin tabii (vasalı) olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Ancak gene aynı kaynaktan bu rehine olayı, Mete'nin sessizce ortadan kaldırılması için düşünülmüş bir komplodan başka birşey olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Hunların vasallık (tabilik) meselesini fazla ciddiye almamak gerekir.

Mete mükemmel bir darbe ile Hun tahtına çıktığı sırada, Çin'de, tarihinin en güçlü ve en sürekli hanedanlarından biri olan Han sülâlesi iktidara gelmekte idi. Öte yandan kaynağın ifadesine göre, bu zamanda Tung-hular ve Yüe-çiler çok güçlü idiler. Öyle anlaşılıyor ki, Mete tahta çıktığı sırada Hun Devleti komşu devletler arasında en zayıfı idi. Hunlardaki iktidar değişikliğinin yarattığı şaşkınlık ortamından Tung-hular, yararlanmak istediler. Gönderdikleri elçiler vasıtasıyla bir dizi isteklerde bulundular. Bundan maksat, Hunlara saldırma için vesile yaratmaktı. Mete'nin politik dehasıyla Tung-hu isteklerinin nasıl boşa çıkarıldığı Çin yıllıklarında şöyle anlatılır : «Mete idareyi eline aldığı zaman, Tung-hular güçlerinin zirvesinde bulunuyorlardı. Onlar, Mete'nin babasını öldürdüğünü ve bizzat tahta oturduğunu öğrenince, Tuman'a ait bin mil koşan ata sahip olmak istediklerini bir elçi vasıtasıyla bildirdiler. Mete müşavirlerine danıştı. Onlar böyle bir atın verilemeyecek kadar Hunlar için değerli olduğunu açıkladılar. Fakat Mete şöyle konuştu : «Nasıl! Ben bir atı komşu devletten üstün tutabilirim?» O bin mil koşan atı (Tung-hu elçilerine) teslim etti. Artık Tung-hular, Mete'nin kendilerinden korktuklarına kanı oldular. Onlar Mete'nin hanımını da istediklerini söylemek için bir elçi gönderdiler. Mete tekrar çevresi ile istişare etti. Hepsini fena halde sınırlanmış olarak bağırdılar : Tung-hularda ahlâk diye birşey yok; onlar hatunu bile istiyorlar. Biz onlara saldırmayı teklif ediyoruz. Halbuki Mete şöyle konuştu : «Nasıl! Ben bir kadını komşu devletten üstün tutabilirim?» O sevgili hanımını tuttu ve Tung-hulara verdi.

Fakat Tung-hu kralının haksız istekleri daha da arttı. Onlar batıya doğru ilerlediler ve Hunlar ile aralarında bulunan ihmal edilmiş ülkeye saldırdılar. Bu ülke oturulmayan ve bin milden

(10) De Groot, A. g. e., s. 47.

ON DOKUZ MAYIS — MUSTAFA KEMAL

VE

UNUTULANLARA DESTAN DENEMESİ

Ölüm kalım günleri bin dokuz yüz on dokuzun,
Geceler, karanlık, sabır saatleri uzun...
Kordon boyu kanlı döker yaşı,
Hain düşman vakti deyip bastı da konakları,
Yeşermeden sarardı İzmir'in kavakları...
On dokuz Mayıs'ı bin dokuz yüz on dokuzun,
Karadeniz'de dalgalar dağ gibi, içerde dağlar mahzun.
«Sür gemici gemiyi»
«Suları yara yara»
O şahini bekliyor Amasya, Erzurum, Sivas Ankara...
Bağrımıza hançer hançer saplanan düşmandır,
«Sür gemici», ahtapotlar kol atmada dört yana...
Çığına dönen hürriyet rüzgârı baksana
Sarışın selâmlar dağıtır
Aydınlık zamanlar için karanlık zamana.
Unuttun mu o günleri, can pahasınaydı yolculuk,
Toy delişmen, yatağına ters düşen su, unuttun mu?
Kolay mı sandın yurt vermek, can vermeden!
Samsun'dan, Amasya'dan uzanan,
Kars'tan, Erzurum'dan hız alan
Bir dev sevginin ardında
Cephelere dökülmüştü çocuk çocuk...

Masal çağlarına hastı kahramanlığı,
Bir ayağı Palandöken'de,
Afyon sırtlarında bir ayağı!
Milyonlarca yürek tek yürekti onda,
Bir sıkılmış yumruktu, yumruğu Ağrı Dağı.
Ayak, baş komadı düşmanda,
Unuttun mu? Mustafa Kemal'di adı!
Olmasaydı o kartal bakışlı, şahin dalışlı,
Ne sen vardın, ne ben,
Ne de baştan başa güzel ülken...
Ayasofya kilise, İstanbul Bizans'tı,
Karlar, Erzurumlar Ermenistan!
Unuttun mu, unuttun mu?
Daha bin yıl bile geçmedi aradan...
Çark tersine dönmez görüyorsun,
Haydi soluğun çıktığı kadar sevgi sun.
Gücüne kaynak olsun on dokuz mayıslar,
Karartma Mustafa Kemal'in açtığı aydınlık ufku,
Anla ki On Dokuz Mayıs yoksa,
O inanç, o bilinç, o hız yoksa
Sen de yoksun...

Coşkun ERTEPINAR

daha büyük bir yer idi; her iki ülke halkı sınırın iki yakasında oturuyorlar ve orada orduları var idi.

Bunun üzerine Tung-hular Mete ile konuşmak için bir elçi gönderdiler: «Benim ve senin sınırlarında olan orduların dışında bu terkedilmiş bulunan ülke, Hunlara çok uzak. Ben bu ülkeye sahip olmak istiyorum. Mete müşavirlere danıştığında, bazılarının fikri bu boş ülke hem terkedilebilir hem de terkedilemez şeklinde idi. Fakat o hiddetle parladı ve şöyle bağırdı: «Devletin temeli olan toprağı biz nasıl verebiliriz?

Hem verilebilir, hem de verilemez şeklinde öğüt verenlerin hepsi, başlarını ayaklarının önünde buldu»⁽¹¹⁾.

Devlet hayatında taviz politikasının sınırlarını göstermesi bakımından yukarıda örnek tarihi bir metin okuduk. Metinden anlaşılacağı üzere, Mete, Hun tahtına çıktığı zaman ağır dış politik baskılarla karşı karşıya gelmiş, topladığı kurultayın muhalefetine rağmen bazı tavizlerde bulunmuştur. Ancak Mete komşu devletin haksız isteklerini karşılarken atın ve hatunun kendi şahsi malları olduğunu düşünmüş ve

bunlar yüzünden iki devlet arasındaki ilişkilerin bozulmasına fırsat vermemiştir. Fakat istenen taviz şahsi olmaktan çıkıp devlete ait birşey olmasına gelince, Mete hemen harekete geçmiş, önce bu hususta tavizkâr olanları saf dışı etmiş ve arkasından Tung-hulara saldırmıştır. Öte yandan bu olay ile Hun Türklerinde gelişmiş bir devlet fikrinin bulunduğu şahit olmaktayız. Zira Mete'nin dediği gibi «ülke devletin temelidir».

(11) De Groot, A. g. e., s. 51 vd.